

نهضت اصلاحی دکتر مصدق

و کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ - تاریخخانه اشباح و اسناد

فرید مرجایی

مُسک ما را خوردنی فهمیده است
بر سر ما شیرها مالیده است
او گمان دارد که ایران خوردنی است
همچو شیره سرزمینی خوردنی است
با وثوق الدوله بست اول قرار
دید از آن حاصلی نامدبکار
چون که او مایوس گردید از وثوق
کودتایی کرد و ایران شد شلوع
میرزاده عشقی شاعر و روزنامه نگار مبارز، از شعر "جمهوری سوار"
در مورد دولت استعماری انگلیس در روزنامه "قرن بیستم".
"حقیقت را باید گفت" شیخ محمد خیابانی، صاحب روزنامه "تجدد".

اشاره: هر بار که فرصت تاریخی دست می‌دهد و مقداری اسناد و مدارکی از منابع و آرشیوهای مختلف استخراج می‌شود، درک تاریخی ما را از وقایع کودتای ۱۳۳۲ روشن‌تر می‌نماید. با آن که سازمان اطلاعاتی سیا از در اختیار گذاشتن کلیه مدارک کودتا در آرشیو خود بعد از پنجاه سال به بهانه "امینت ملی" ممانعت می‌ورزد،^(۱) اطلاعات جدیدی از منابع مختلفی در مورد جزئیات سرنوشتی دولت قانونی و ضداستعماری دکتر محمد مصدق به دست آمده که در پرتو این اطلاعات، نتایج سیاسی-تاریخی تازه‌ای گرفته می‌شود. در ضمن در حال حاضر مرکز پژوهشی غیرانتفاعی "آرشیو ملی امنیتی" National Security Archive وابسته به دانشگاه جرج واشنگتن آمریکا، با استناد به قانون شفافیت سیاسی برای به دست آوردن کلیه این مدارک، علیه سازمان سیا به دادگاه شکایت نموده است.

متأسفانه شالوده‌فکری بعضی تحقیقات ساده‌اندیش و غیرتاریخی از وقایع نهضت ملی شدن صنعت نفت، تا حدودی سقوط دولت ملی دکتر محمد مصدق را مولود کمبود قاطعیت آن دولت و "اشرافی بودن" وی عنوان کرده، و توجه کافی به کنش‌ها و هنجارهای سیاسی-اقتصادی درون‌زا و برون‌زا، و پایگاه‌های مربوطه عنایت نمی‌کنند.^(۲) گزارش‌های معدودی از تحلیلگران خارجی و ایرانی اتفاقات ۲۸ مرداد ۳۲ را خودجوش و قیام درون‌زا معرفی کرده، بعضی چهره‌های سیاسی حتی واژه کودتا را توصیف مناسبی برای وقایع روز ۲۸ مرداد نمی‌دانند. اردشیر زاهدی در نامه‌ای به روزنامه نیویورک تایمز (۲۲ ماهه می ۲۰۰۰) مدعی شده است که چون قانون اساسی تغییر نکرد، پس اتفاقات آن روز، کودتا محسوب نمی‌شود. شخصیت حقوقی دیگری در میزگرد صداوسیما اعلان کرد که "اصلاً کودتایی صورت نگرفت" تغییر و تحول و جابه‌جایی قدرت بوده است، نه کودتا!^(۳)

همواره بین ناظرین و فعالین، این یقین وجود داشت که جریانات

مشکوک‌کی که نمی‌خواستند مسیر اصلاح طلبی مصدق سامان پیدا کند، در تماس مستقیم با خارج بودند. ولی تا به حال شواهد و قراینی وجود نداشته اکنون این شواهد به صورت مستند وجود دارند که عواملی با پخش دشنام و بدگویی و با تحریکات مستقیم بیگانه بین روحانیون و دکتر مصدق شاتناژ کرده و اختلاف می‌انداختند.

قبل از کودتا (زمینه)

تاریخ جامع مبارزات نهضت ملی شدن صنعت نفت از حوصله این نوشتار خارج است. این مقاله بیشتر به وقایع روز ۲۸ مرداد و فرآیند جهانی تکیه و توجه دارد. ولی برای نشان دادن بحث در چارچوب تاریخی برای نسل کنونی، مقدمه‌های هرچند خلاصه لازم به نظر می‌رسد. پس از کسب سمت نخست‌وزیری، اولین بخشنامه صادر شده از دکتر مصدق به شهربانی (با رونوشت به دادگستری)، تأکید به آزادی بیان داشت، و این که مطبوعات به خاطر هر گونه انشاد یا دشنام به مقام رئیس دولت به هیچ وجه تحت تعقیب قرار نگیرند. در آن دوره سانسور مطبوعات در قلمرو کار شهربانی بود و مسئولیت آن با شخصی به نام "محرم علی خان" بود که به وسیله دکتر مصدق برکنار شد. دولت دکتر مصدق با وجود کشمکش با توطئه‌های استعمار و کارشکنی‌های هواداران دربار، با برخورداری از حمایت آیت‌الله کاشانی، لایحه قانون صنعت ملی شدن نفت را از مجلس گذراندند و در رودرروی با انگلیس در دادگاه لاهه پیروز برآمد. به علاوه در عمر کوتاه دولت او تعدادی قوانین اصلاحی، منجمله لایحه قانون کار و بیمه‌های اجتماعی تصویب شد. ولی لایحه قانون بیست درصد افزایش بهره زارعین، به خصوص نیروهای اجتماعی را به چالش می‌طلبد. قانون مذکور سهم رعایا را ده درصد بالا برده ده درصد باقی، باز بهره مالکین به عمران و آبادی روستاها و مناطق اختصاص می‌داد. این رفرم

اجتماعی، به بار سیاسی - اقتصادی جریانات اضافه کرده و با تقلیل دادن بهره مالکین، طبیعتاً فئودال‌ها را به مرزبندی سیاسی تشویق می‌نمود. باید در مدنظر داشت که مصدق همچون اصلاح‌گران دیگر چون قائم مقام و امیر کبیر دارای دشمنان خارجی و دشمنان داخلی بود. خاطر نشان می‌شود که در آن مقطع تاریخی، دربار همواره به وسیله امکانات ارتش در انتخابات مجلس کشور دخالت می‌نمود. برای نهادینه کردن انتخابات سالم، دولت دکتر مصدق اصلاح قانون انتخابات مجلس را در دستور کار خود قرار داده بود. ولی فراکسیون اقلیت به رهبری جمال امامی و میراشرفی در دوره هفدهم با یک هماهنگی سیاسی با اغتشاشات و مانورهای کارشکنی، موانع ایجاد کرده و از پیشرفت کار دولت جلوگیری می‌کردند. همان طور که ذیلاً ملاحظه خواهیم کرد و از مدارک محرمانه سازمان سیا هویدا شده، انگلیس و آمریکا بودجه مخصوصی برای تقویت نمایندگان مخالف در نظر گرفته بودند. مخالفین با ربودن و ترور سررتیب افشارطوس رئیس کل شهربانی کشور در صدد سقوط دولت برآمدند. با آن که مظفر بقایی که با دکتر مصدق تا تیرماه ۳۱ همکاری داشت، در این حادثه دست داشته نمایندگان مخالف از تعقیب و دستگیری مشارالیه به عناوین مختلف جلوگیری کردند.^(۴)

برای جلوگیری از به بن بست کشیدن مجلس و تعطیلی کار دولت، یک هیئت هشت نفره مرکب از نمایندگان بی طرف تشکیل می‌شود که به اختلافات رسیدگی، و راه گشایی نماید. گزارش آن هیئت به حمایت از دولت دکتر مصدق، به وی حق و اختیاراتی برای اداره کشور ارائه می‌کند.

طراح اصلی پروژه آژاکس، یکی از تحلیل گران سرویس اطلاعاتی سیا وابسته به دانشگاه پرینستن آمریکا، شخصی بود به نام دکتر دونالد ویلبر. Wilber Dr. Donald وی در ماه مارس ۱۹۵۴ یعنی چهارماه بعد از کودتای ۳۲، گزارشی برای قسمت آرشیو تاریخی سیا (عملیات سری گزارش ۲۸۰) تهیه می‌نماید و در مقدمه گزارش اهمیت درس‌های تجربه کودتای ایران را برای پروژه‌های آینده متذکر می‌شود. در آوریل ۲۰۰۰ روزنامه معتبر نیویورک تایمز مدعی شد که یکی از مقامات سابق سیا گزارش دونالد ویلبر را به منظور انتشار، در اختیار آنها قرار داده است. نیویورک تایمز در دو مرحله، آوریل و ژوئن ۲۰۰۰، با حذف قسمت‌هایی آنها را به چاپ می‌رساند.^(۵)

تاریخ محرمانه کودتا به روایت دونالد ویلبر چندین نکته برجسته داشت که در سال گذشته توجه ناظرین را به خود جلب کرده است:

- نزدیکی و عمق همکاری دولت‌های انگلیس و آمریکا و سیستم‌های اطلاعاتی آنها را برای پروژه آژاکس منعکس می‌سازد.

- در نوامبر ۱۹۵۲، حتی زمانی که آمریکا مذاکرات نفت را با ایران ادامه می‌دهد، در حقیقت در پشت پرده با بریتانیا در حال تدارکات کودتا بودند.

- پروژه بحران سازی آژاکس برای برکناری دولت دکتر مصدق دارای برنامه‌ها و سطوح مختلفی بود که در انتها به کودتا ختم شد. به عنوان مثال:

- رشوه و استخدام خبرنگاران مطبوعات ایرانی در یک شبکه مخفی به نام بدمن Bedman برای تبلیغات سیاسی و جنگ روانی علیه دولت مصدق. شبکه سری بدمن به همت دو جاسوس اصلی به نام‌های مستعار 'نرن' و 'سبلی' (علی جلالی و فاروق کیوانی) فعال بود. در این گزارش، حیطه کار بدمن این گونه تشریح شده: انتشار اعلامیه و جزوات آماده، درج

مقالات و کاریکاتور،^(۶) تربیت جاسوس برای نفوذ در احزاب سیاسی، ایجاد باندهای اوباش، اعمال تحریک‌کننده چون حمله به مساجد (گازویوزوسکی، مارک، ص ۲۶۹)^(۷)

- ایجاد تفرقه بین مصدق و روحانیون (گزارش ویلبر: صفحات ۳۲ و ۳۰، ضمیمه الف صفحه ۷، ضمیمه ب صفحات ۲۳ و ۲۴)

- مقدار ۱۵۰۰۰۰ دلار برای این گونه اقدامات اختصاص یافته بود (ضمیمه ب صفحه ۱۵)

- عملیات صحنه‌سازی چون کارگزاری بمب در منزل یک روحانی (گزارش اسم نمی‌برد) برای ایجاد بحران. جو تشنج و بی‌اعتبار کردن ملیون، ایجاد توهم خطر حزب توده (گزارش ویلبر: صفحات ۳۷، ضمیمه ب صفحات ۲۴ و ۲۲). البته مشابه همان را گازویوزوسکی قبلاً در مقاله تحقیقی‌اش آن نکته را در قلمرو اهداف شبکه بدمن عنوان کرده بود که این عوامل برای تشدید سوءظن و به خصوص ایجاد دل‌رنجی و کدورت بین مرحوم آیت‌الله کاشانی و مصدق از تبلیغات مضموم استفاده می‌کردند. (گازویوزوسکی، ص ۲۶۹). گازویوزوسکی می‌نویسد که برای آن پژوهش تحقیقی، با هفت مأمور و تحلیلگر سیا که در آن زمان فعال بودند مصاحبه به عمل آورده است (گازویوزوسکی، پاورقی ۴۲، ص ۲۸۳). از منابع و مأخذش پیداست که تعداد زیادی مدارک محرمانه وزارت خارجه و سفارت بریتانیا در ایران را بررسی نموده است. گزارش دونالد ویلبر در تأیید اطلاعات سابق گازویوزوسکی، نور بیشتری بر مسئله تشنجات در مجلس و کارشکنی فراکسیون مخالف می‌تابد. در بیست ماه می ۱۹۵۳ به شعبه سیا در تهران اجازه داده می‌شود تا به منظور پرداخت رشوه و خریدن بعضی نمایندگان مجلس، هفتای یازده هزار دلار بودجه کنار بگذارد (گزارش ویلبر، ص ۱۸ و ۱۹). در رابطه با آشفته کردن برنامه دولت و مجلس، معاون وزیر امور خارجه انگلیس در ملاقات با شاه متذکر می‌شود که 'برای کنار گذاشتن مصدق برنامه‌های غیرمستقیم و پشت پرده لازم است' و 'در مجلس پیشرفت‌هایی حاصل شده است.'^(۸)

جزئی از اقدامات نهایی، سرویس اطلاعاتی انگلیس پیشنهاد داد که به 'بیست نماینده که اکنون در کنترل ما نیستند رشوه پرداخت شود' (گزارش ویلبر، ضمیمه الف ص ۴). در روز ۱۴ ژوئیه که فراکسیون ملی به پیشنهاد دکتر مصدق استعفا داد، دفتر مرکزی سیا در واشنگتن از نمایندگان مخالف به‌طور غیرمستقیم خواست که در صورت امکان مقاومت کرده، بست بنشینند تا ابتکار عمل و کنترل مجلس را به عهده بگیرند. (گزارش ویلبر، ص ۳۱) رابین زانر Robin Zaehner پروفیسور دانشگاه آکسفورد و کارمند سرویس اطلاعاتی انگلیس که در آن زمان در ایران فعال بود، می‌افزاید که عوامل و جاسوسانشان موفق شدند که بین حسین مکی و دکتر مصدق اختلاف بیندازند (گازویوزوسکی، ص ۲۶۵). دوهفته پس از انتشار گزارش محرمانه سیا (دونالد ویلبر) در روزنامه نیویورک تایمز، پروفیسور نوم جامسکی در مصاحبه با دکتر رامین جهانگلو گفت: "... کوشش برای کنترل منابع و ذخایر خود، دیوانگی است! این از نظر آنها درسی بود برای هر کشوری که می‌کوشد تا منابع و کشور خود را، خود اداره و کنترل کند. این در نیویورک تایمز ستایش شده بود."^(۹)

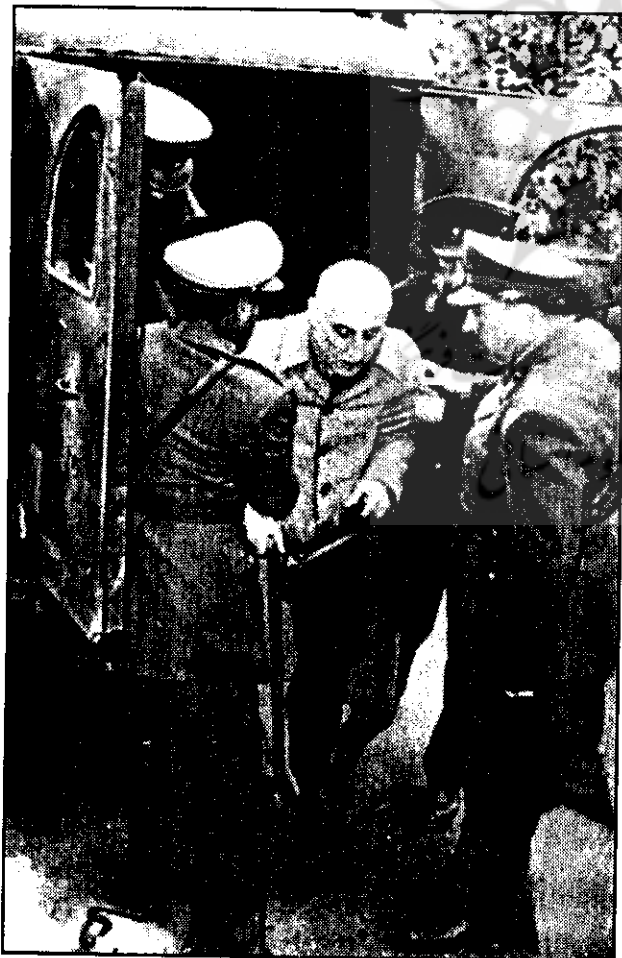
کودتا (۲۸ مرداد)

"در روابط بین‌المللی، ما قوانین و اصول عرفی را رعایت کرده و در امور داخلی

۲۷ مرداد) برای انجام طرح، جهت عملیات از شعبه به مرکز و بالاترین سطوح سیا ارتقا یافت (ویلبر، ص ۶۴).

برای آرامش بخشیدن به جو تهران و جلوگیری از هرج و مرج بعد از ۲۵ مرداد، دولت دکتر مصدق از همه نیروهای سیاسی خواست که از تظاهرات خیابانی ممانعت ورزند. با این توصیف در شب ۲۷ مرداد (۱۸ اوت) به دستور "نرن" و "سیلی"، عوامل ارشد شعبه سیا در تهران، افراد مشکوک و اوباش، شلوغی و تظاهرات به راه انداختند، با این دستور که "در خیابان‌های لاله‌زار و امیریه شبشه‌های مغازه‌ها را شکستند، با به هم ریختن اوضاع وانمود کنند که این کار حزب توده است و شهر در تشنج است" (ویلبر، ص ۶۳).

صبح زود روز ۲۸ مرداد (۱۹ اوت) دسته‌ها و باندهای ضربت برای صبحانه و آماده‌باش در مکان‌هایی که حاج خداداد از مالکین میدان امین‌السلطان فراهم کرده بود، جمع می‌شوند. با هزینه برادران رشیدیان مقدار زیادی چماق و اسلحه سرد شب قبل تهیه شده بود. گروه‌های اوباش دسته‌دسته از میدان تره‌بار و امین‌السلطان به طرف بازار، مکان راندوو به حرکت می‌افتند. "نرن" عامل سیا با دو مأمور زبردست خود منصور افشار و مجیدی با جیب و چندین کامیون در روبه روی بازار، مکان ملاقات منتظر بودند (گزارش ویلبر، ص ۶۶). در لحظه رسیدن دسته‌ها، عوامل شعبه سیا رهبری را به عهده می‌گیرند. گروه‌ها تقسیم شده، یک‌عده به رهبری "نرن" به طرف مجلس حرکت می‌کنند و سر راه

کشورهای دیگر دخالت نمی‌کنیم. ما معتقدیم که باید به نهادهای قانونی و سیاسی دیگران احترام گذاشت و آنها در سرنوشت سیاسی، خودمختار و آزاد باشند". (از سخنرانی آلن دالس رئیس کل سرویس اطلاعاتی سیا [در زمان کودتا] به جمعی از فارغ‌التحصیلان دانشکده حقوق دانشگاه شیکاگو در سی‌تیر، نوامبر ۱۹۵۴).

در مارس ۱۹۵۳ ژنرال والتر بدل اسمیت، معاون وزارت خارجه آمریکا به این نتیجه رسید که دولتی باید جایگزین دولت مصدق شود که در ترکیب آن اثری از افراد جبهه‌میلی نباشد (گزارش ویلبر، ص ۴) و در آوریل ۱۹۵۳ شعبه سیا به وسیله ناخدا اریک پولارد، وابسته نیروی دریایی آمریکا با زاهدی تماس مستقیم برقرار می‌کند.

در همان آوریل، ویلبر خود عازم نیکوزیا می‌شود که با سرویس اطلاعاتی انگلیس و رایزن آنها "نورمن دربی شایر" طرح دقیق عملیاتی برنامه کودتا را بریزند. (گزارش ویلبر، ص ۵) به دلیل آن که سرویس اطلاعات پنتاگون (G2 رکن دو آمریکا) اطلاعات وسیعی در مورد ترکیب ارتش ایران و افسران آن نداشت که برای طرح نظامی آزاکس به کار گیرد. در حقیقت بخش نظامی طرح آزاکس چندین ماه پیش در دفتر مرکزی سیا در واشنگتن تهیه شده بود (ضمیمه د، ص ۲). ضمیمه د گزارش "عملیات سری ۲۰۸ دونالد ویلبر"، همان طرح نظامی عملیات آزاکس می‌باشد.

در روز ۲۵ مرداد، بعد از شکست فاز اول کودتا، کریمت روزولت (رئیس بخش خاور نزدیک کل سازمان سیا، و کارگردان و مدیر اجرایی عملیات در تهران) با عوامل ارشد نرن، و سیلی (علی جلالی و فاروق کیوانی) تماس گرفته و دستورات لازم را می‌دهد. در عین حال ژنرال مک‌لور (وابسته نظامی آمریکا) را به دیدن تیمسار ریاحی می‌فرستد که سرگوش آب دهد و بپرسد که دولت آمریکا چه کسی را باید به عنوان دولت رسمی بشناسد (ویلبر، ص ۴۶). همان روز کریمت روزولت به عنوان کارگردان میدانی عملیات در تهران، جلسه سری و سرنوشت‌سازی را در محل سفارت با حضور تیمسار زاهدی، برادران رشیدیان (با اسم رمز برادران باسکو) تیمسار گیلان‌شاه، سرهنگ فرز انگان و جرج کارول George Carroll به پا داشت. جلسه چهار ساعت به طول انجامید، با تصمیم بر این که کودتا در ۲۸ مرداد (۱۹ اوت) به اجرا درآید، در آن جلسه طرح عملیاتی با ابعاد سیاسی، نظامی و مالی تهیه می‌شود (ویلبر، ص ۵۷). چون به نظر می‌رسید تیپ‌های نظامی تهران به دولت قانونی وفادار باشند، تصمیم گرفته شد، برای عملیات نظامی لشکرهای خارج از تهران بسیج شوند. جرالدتان Towne (Gerald) کارمند شعبه سیا در تهران) و سرهنگ فرز انگان برای جلب حمایت تیمور بختیار فرمانده لشکر کرمانشاه به آنجا فرستاده شدند. جرج کارول و اردشیر زاهدی برای دیدن فرمانده لشکر اصفهان (ضرغامی) عازم شدند (همان مأخذ). ضرغامی در اثر مذاکرات با استاندار اصفهان دکتر کشاورز صدر، مردد به نظر می‌رسید. جرج کارول، افسر سیا، با گروه "افسران نظامی توطئه" (گزارش واژه توطئه را به کار می‌برد) در تماس نزدیک بود و در آخرین جلسه آنها در ۱۳ اوت، خود حضور داشت (ویلبر، ص ۳۷). آقای جرج کارول متخصص سیا در عملیات شبه‌نظامی و تهیه‌کننده ضمیمه د گزارش، با تجربیات تازه از کره به ایران فرستاده شده بود. با قواره دومتتری و اندی فرد مشخصی به نظر می‌رسد. در روز ۱۸ اوت

به دستور وی دفتر روزنامه "باختر امروز" که تحت مدیریت دکتر فاطمی وزیر امور خارجه مصدق بود، را به آتش می کشند. در عین حال، این عوامل گروه‌هایی را به طرف دفاتر احزاب و روزنامه‌های دیگر هدایت می کنند. (همان)

طبق قرار قبلی سرهنگ دماوند صبح زود با تانک در میدان بهارستان روبروی مجلس ظاهر می شود. "سیلی" دیگر مأمور ارشد شعبه سیا، دسته‌هایی را در خیابان فردوسی به طرف مرکز پلیس نظامی هدایت می کند که سرهنگ نصیری را آزاد کنند. تیمسار نخعی هم برای کمک در خیابان‌ها می چرخید (ویلبر، ص ۶۷ و ۷۰). یادآور می شود که سرهنگ نصیری در توطئه کودتای ۲۵ مرداد دستگیر شده بود. کنت لاو، خبرنگار روزنامه نیویورک تایمز، به دستور کرمیت روزولت برای مصاحبه به مقر مخفی زاهدی برده می شود. لاو در نوشته‌ای، جرج کارول را متخصص شیوه‌های شبه نظامی و تکنیک‌های کنترل خیابانی معرفی کرده و گروه‌های ضربت را "باندهای آقای کارول" می نامد.^(۱۰) کنت لاو به نقل از جرج کارول که تازه از کره رسیده بود می نویسد "سازمان سیا آماده باش بوده در صورت لزوم سرنگونی سینگمن ری، طرح شورش را به راه بیندازند" (کنت لاو، ص ۳۷). تیمسار فضل‌الله زاهدی که از ۲۵ مرداد فراری محسوب می شد در این لحظه در یک مکان امن سیا در نزدیکی کرمیت روزولت مخفی بود.^(۱۱) همین طور که دسته‌های شورشیان در خیابان‌ها حرکت می کردند، "دیک مأمور زبردست روزولت از وی می پرسد که آیا هنگام آن رسیده است که زاهدی را برای اعلان پیروزی خارج ببریم؟ روزولت پاسخ می دهد: خیر، صبر می کنیم تا شورشیان به منزل مصدق برسند (روزولت، ص ۱۸۸). ساعتی بعد مأمور ایرانی تبار از روزولت اجازه می گیرد که دسته‌ها را برای تصرف رادیو حرکت دهد. روزولت پاسخ می دهد که "بله، طبق برنامه عملیات اقدام کنید" (روزولت، ص ۱۸۸).

گردان حافظ منزل دکتر مصدق در خیابان کاخ، زیر فرمان سرهنگ ممتاز و سروان داورپناه مقاومت شدید و طولانی از خود نشان می دهند، ولی کودتا موفق می شود. سرگرد سخایی رئیس شهربانی کرمان به خاطر مقاومت و نپوستن به صف کودتاچیان، به وسیله آنها کشته می شود. در آن سال‌ها افراد زیاد و گمنامی به خاطر مبارزه برای آزادی جان خود را از دست می دهند. افرادی چون دکتر غلامحسین زیرک زاده، دکتر مهدی شرف‌الدین، قاسم عینکچی، عباس لؤلؤ و... بعد از اصابت گلوله، امیر بیجار با خون خود نوشت: "یا مرگ یا مصدق".

مفسر آمریکایی اندرو توالی Andrew Tully در باره ماهیت کودتای ۲۸ مرداد گفت: "احتمالاً است که بعضی‌ها نوشته‌اند مصدق را ایرانی‌ها برانداختند؛ این عملیات از اول تا آخر یک یورش آمریکایی بود" (کتاب عربستان بدون سلاطین، تألیف فرد هالیدی، متن انگلیسی چاپ بریتانیا، ۱۹۷۴، ص ۴۷۳). پژوهشگرانی معتقدند که شرایط درونی ویژه، و ساختارهای اجتماعی آن زمان اجازه نمی داد که آن جنبش مدنی به سر مقصد منظور رسد. این مقاله از منظر نقش عوامل و اسباب بیرونی و سلطه جهانی به موضوع نگریسته. یکی از مفسرین سیاسی بر این باور است که در پیشبرد اهداف نهضت، دکتر مصدق، راه دیگری در پیش رو نداشت. وی می افزاید: "جهان پس از جنگ جهانی دوم، جهان پس از مرگ استالین، جهان جنگ سرد، راه شرافتمندانه دیگری برای مصدق و هیچ نهضت آزادیبخش دیگری باقی نماند."^(۱۲)

چند روز بعد از کودتا، مرحوم محمد نخشب از مؤسسان حزب مردم ایران، که فراری و مخفی بود، به سراغ آقای ابراهیم کریم آبادی نماینده اصناف در جبهه ملی و مدیر "روزنامه اصناف" می رود، آن دو به اتفاق آقای حسین شاه‌حسینی در منزل آیت‌الله سیدرضا زنجانی جمع شده و اولین اعلامیه با عنوان "نهضت ادامه دارد" تهیه می شود و نطفه نهضت مقاومت ملی تشکیل می گردد.^(۱۳)

پی نوشت‌ها:

۱- رجوع کنید به مقاله موسی فقیه حقانی "تابودی اسناد کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ در بایگانی سازمان سیا"، فصلنامه "تاریخ معاصر ایران" سال اول، شماره دوم، تابستان ۱۳۷۶، صفحه ۳۱۳ و ۳۱۷.

۲- مقاله آقای علی عظیمی نژادان، "مصدق و یارانش" روزنامه صبح امروز، ۱۱ اسفندماه ۱۳۷۸.

۳- "نقش تولید توهم در کودتای انگلیسی - آمریکایی ۲۸ مرداد ۳۲ هفتماهه "عصرما" شماره ۱۷۵، ۲۶ مرداد ۱۳۷۹.

۴- رجوع کنید به "زندگینامه سیاسی دکتر مظفر بقایی" تألیف آقای حسین آبادیان، "مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی"، ۱۳۷۷.

۵- ترجمه کل این گزارش و ضمیمه‌ها به وسیله دکتر غلامرضا وطن دوست، منع غنی به فارسی است: "اسناد سازمان سیا درباره کودتای ۲۸ مرداد و سرنگونی دکتر مصدق"، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا ۱۳۷۹، ولی نوشته حاضر به نسخه اصلی گزارش که به انگلیسی است استناد کرده است.

۶- حتی کاریکاتورهایی از مصدق در خود واشنگتن تهیه شده و برای سرعت عمل با پست دیپلماتیک به تهران ارسال می شد، گزارش ویلبر، ص ۲۰.

۷- Mark Gascoyne: "The 1953 Coup d'etat in Iran" International Journal of Middle East Studies, August 1987, P.269-7

۸- مدارک محرمانه وزارت خارجه انگلیس FO-371-91584-1 اول سپتامبر ۱۹۵۱، به نقل از گازویوزوسکی، باورقی ۱۶، ص ۲۸۰.

۹- مصاحبه دکتر رامین جهاننگلو با پروفیسور نوم چامسکی "روایت بین‌المللی فقیر و غنی در فرآیند جهانی شدن" ترجمه ارشیا کیانی، روزنامه حیات نو، ۵ بهمن ۱۳۷۹، ص ۷.

۱۰- Kennet Love: "The American Role in the Pahlavi Restoration", 1960, PP 36-38

۱۱- Kenneth Roosevelt, "Countercoup", McGraw-Hill, 1979, P 177-178

۱۲- مسعود بهنود "گلوله بد است" انتشارات نشر علم ۱۳۷۹، ص ۱۴۳.

۱۳- نگاه کنید به "تداوم حیات سیاسی در اختناق" مصاحبه با آقای حسین راضی، ایران فردا، شماره ۲۶، تیرماه ۱۳۷۵.

